

Олександр Миколайович **КОРОЛЕНКО**

к.ю.н.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2278-1712>

e-mail: korolenko0607@gmail.com

СТАН СИЛЬНОГО ДУШЕВНОГО ХВИЛЮВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

У статті визначено зміст поняття стану сильного душевного хвилювання. Кримінальний кодекс України застосовує поняття стану сильного душевного хвилювання в п'яти статтях, проте не розкриває його змісту, що призводить до різної правозастосовної практики. Помилковим є ототожнення стану сильного душевного хвилювання з фізіологічним афектом, стресом та депресією. Для з'ясування, чи перебувала особа в стані сильного душевного хвилювання на момент вчинення кримінального правопорушення, повинна призначатися психолого-психіатрична експертиза, а встановлення обставин, які зумовили виникнення стану сильного душевного хвилювання, є компетенцією суду.

Ключові слова: стан сильного душевного хвилювання, фізіологічний афект, стрес, депресія

ВСТУП

Кримінальний кодекс (КК) України застосовує поняття «стан сильного душевного хвилювання» в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 116 та 123 КК України, як обставину, що виключає кримінальну відповідальність за перевищення меж необхідної оборони (ч. 4 ст. 36 КК України) та крайньої необхідності (ч. 3 ст. 39 КК України), а також як обставину, що пом'якшує покарання, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України [1]. Проте законодавець не розкриває його суті, що призводить до різної правозастосовної практики. Зміст поняття «стан сильного душевного хвилювання» у своїх наукових роботах досліджували: О. Авраменко, А. Байлов, В. Бурдін, В. Бучківська, І. Озерський, Л. Остапенко, В. Панасюк, Л. Шеховцова та ін.

МЕТА статті – визначення змісту поняття «стан сильного душевного хвилювання» та формулювання рекомендацій з удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою дослідження є наукові праці українських вчених та дослідників, а також чинне законодавство України. Застосовано методи аналізу, синтезу, формулювання логічного висновку та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Визначення поняття «стану сильного душевного хвилювання» має важливе практичне значення, оскільки перебування винного в такому стані впливає на кваліфікацію його дій. Проте КК України не містить визначення цього поняття, а серед науковців та дослідників відсутня єдність поглядів на розуміння його змісту. Зокрема, А.В. Байлов вважає, що суттєве зниження кримінальної відповідальності за умисне вбивство й тяжке тілесне ушкодження, передбачені ст.ст. 116 і 123 КК України, має місце лише за умови перебування винного під час учинення зазначених діянь у стані фізіологічного афекту [2, с. 19].

У науково-практичних коментарях до КК України [3-5] стан сильного душевного хвилювання також ото-

тожують з фізіологічним афектом.

Однак відповідно до сучасних наукових поглядів фізіологічний афект відповідає критеріям психічного розладу і значно ближчий до патологічного афекту, ніж до нормальних емоційних реакцій. А.Д. Терещук визначає афект фізіологічний як короткочасний хворобливий розлад психічної діяльності неспсихотичного рівня, що виникає раптово під впливом зовнішніх факторів, виявляється недиференційованою емоцією, звуженням свідомості, руховим збудженням і діями, спрямованими проти подразника [6, с. 227].

О.В. Авраменко під станом сильного душевного хвилювання пропонує розуміти емоційний стан особи у вигляді афекту, стресу чи фрустрації, котрий значно обмежує її здатність усвідомлювати свої дії або бездіяльність та (або) керувати ними під час вчинення нею передбаченого КК України суспільно небезпечного діяння [7, с. 19]. Проте В.Л. Бучківська зазначає, що розуміння поняття стану сильного душевного хвилювання як афекту або як фізіологічного афекту чи стресу, або як фрустрації обмежують зміст цього поняття [8, с. 376].

Крім афекту, до станів, що суттєво впливають на здатність особи контролювати власну поведінку, на думку І. Озерського, належить низка інших станів (гнів, лют, страх, жах, розчарування, сум, жаль, стрес, фрустрація, глибока образа, огида, заздрість, горе, страждання, тривога, пригніченість, депресія тощо), котрі також можна умовно віднести до категорії «стан сильного душевного хвилювання» [9, с. 199].

Так, погляди науковців та дослідників на визначення поняття «стану сильного душевного хвилювання» можна умовно розділити на дві групи: представники першої групи ототожнюють стан сильного душевного хвилювання з фізіологічним афектом, а представники другої вважають, що поняття стан сильного душевного хвилювання охоплює афект та інші емоційні стани, що суттєво впливають на здатність особи контролювати свою поведінку.

Розглянемо приклади судової практики, в яких суди встановили, що обвинувачений перебував у стані сильного душевного хвилювання під час вчинення кримінального правопорушення. Так, Львівським апеляційним

судом (справа № 307/2389/18) в ухвалі від 11 лютого 2021 р. встановлено, що згідно з висновком судово-психіатричного експерта під час інкримінованих дій, обвинувачений хронічним психічним захворюванням, недоумством, тимчасовим чи іншим хворобливим розладом психічної діяльності не страждав, виявляв ознаки гострої емоційної реакції, міг усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. В момент вчинення інкримінованих дій обвинувачений в стані фізіологічного афекту не перебував. Обвинувачений перебував в стані сильного емоційного напруження, це шокова дезорганізація психічних функцій і поведінки, який суттєво вплинув на його свідомість та поведінку і обмежив можливість контролювати свою поведінку та керувати нею.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції, що відсутність у обвинуваченого стану фізіологічного афекту не виключає перебування останнього у стані сильного душевного хвилювання [10].

Вироком Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 27 квітня 2022 року (справа № 353/73/22) встановлено, що приблизно в 17 год. 50 хв. обвинувачена пішла в приміщення літньої кухні. На вході у вказане приміщення вона побачила свого батька, який, схопивши до рук ножа, почав наблизитися, замахуючись ним біля тулуба, водночас погрожував вбивством. Такі дії її батька призвели до виникнення в обвинуваченої емоційного стану напруженості з відчуттям страху і тривоги, яке мало дезорганізуючий вплив на її поведінку та негативно вплинуло на свідому її регуляцію, тобто викликало стан сильного душевного хвилювання. В подальшому, перебуваючи в стані сильного душевного хвилювання, в обвинуваченої раптово виник намір на вчинення умисного вбивства батька, який вона негайно реалізувала [11].

Івано-Франківський міський суд в ухвалі від 11 лютого 2021 р. (справа № 344/6602/16-к) зазначив, що відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи обвинувачений психічними розладами не страждає і не страждав на період часу, що відноситься до інкримінованих йому протиправних дій. На період часу, що відноситься до інкримінованого йому злочину ОСОБА_8 перебував в стані і перебуває на даний час, за якого здатний повністю усвідомлювати свої дії та керувати ними. ОСОБА_8 в момент скоєння кримінального правопорушення перебував у стані фізіологічного афекту (у стані сильного душевного хвилювання) [12].

Такий висновок судово-психіатричної експертизи викликає запитання, оскільки особа, яка перебуває в стані фізіологічного афекту, не здатна в повністю усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Водночас колегія суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в постанові від 16 березня 2021 р. (справа № 759/17836/17) зазначає, що обов'язковою умовою юридичної кваліфікації дій винного за ст. 116 КК України є не вчинення умисного вбивства в стані фізіологічного афекту, що є суто медичним, психолого-психіатричним критерієм, а в стані сильного душевного хвилювання, що є критерієм кримінально-правовим, за яким кваліфікація дій винного за вказаною статтею можлива лише у разі, якщо стан

сильного душевного хвилювання раптово виник внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання або тяжкої образи з боку потерпілого. Водночас встановлення фактичних даних, які б свідчили про наявність обставин, передбачених ст. 116 КК, і які могли б викликати у винного стан сильного душевного хвилювання, є компетенцією суду [13].

Крім того, колегія суддів Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду в постанові від 21 вересня 2021 р. (справа № 750/13728/19) зауважує, що для з'ясування чи вчинено діяння в стані сильного душевного хвилювання та вирішення питання про кваліфікацію складу злочину, пов'язаного з умисним позбавленням життя особи, призначається психолого-психіатрична експертиза [14].

З наведеного вбачається, що в судовій практиці поширеними є випадки встановлення у обвинуваченого стану сильного душевного хвилювання за відсутності фізіологічного афекту на момент вчинення кримінального правопорушення. У таких випадках обвинувачений перебуває в стані сильного емоційного напруження, який суттєво впливає на його свідомість та поведінку і обмежує можливість контролювати свою поведінку та керувати нею.

ВИСНОВКИ

КК України не містить визначення поняття стану сильного душевного хвилювання, що призводить до різної правозастосовної практики. Ототожнення стану сильного душевного хвилювання з фізіологічним афектом, стресом та депресією вважаємо помилковим, оскільки відповідно до сучасних наукових поглядів фізіологічний афект відповідає критеріям психічного розладу і значно ближчий до патологічного афекту, ніж до нормальних емоційних реакцій. Стрес є захисною реакцією організму на зовнішні подразники, який симптоматично проявляється через емоційні реакції гніву, страху, тривоги тощо. А депресія – це взагалі захворювання, що виникає через різноманітні негаразди і пережиті стреси.

З огляду на судову практику станом сильного душевного хвилювання доцільно визнавати перебування особи в стані сильного емоційного напруження, який суттєво впливає на її свідомість та поведінку, обмежуючи можливість усвідомлення своїх дій, їх контроль та регуляцію. Для з'ясування чи перебувала особа в стані сильного душевного хвилювання на момент вчинення кримінального правопорушення повинна призначатися психолого-психіатрична експертиза, а встановлення обставин, які зумовили виникнення стану сильного душевного хвилювання, є компетенцією суду. На підставі викладеного, пропонуємо ст. 36 КК України доповнити приміткою такого змісту:

1. Під станом сильного душевного хвилювання в цій статті та статтях 39, 66, 116 та 123 цього Кодексу слід розуміти перебування особи в стані сильного емоційного напруження, який суттєво впливає на її свідомість та поведінку, обмежуючи можливість усвідомлення своїх дій, їх контроль та регуляцію.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405>
2. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 20 с.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ, 2008. 1428 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ, 2019. 1384 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. І.М. Копотуна. Київ, 2020. 864 с.
6. Терещук А.Д. Критерії діагностики афективних станів особистості. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2015. №12 (14). С. 225-235.
7. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2008. 19 с.
8. Бучківська В.Л. Стан сильного душевного хвилювання в юридичній науці та судовій практиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 373-377.
9. Озерський І. Юридично-психологічний конструкт «стан сильного душевного хвилювання» та його відмежування від умисного вбивства. *Науковий вісник Дніпровського університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С. 196-200.
10. Ухвала Львівського апеляційного суду від 11 лютого 2021 року (справа № 307/2389/18) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95767747>
11. Вирок Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 27квітня 2022 року (справа № 353/73/122). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104100739>
12. Ухвала Івано-Франківського міського суду від 11 лютого 2021 року (справа № 344/6602/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94874872>
13. Постанова Верховного Суду від 16 березня 2021 року (справа № 759/17836/17). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/95708358>
14. Постанова Верховного Суду від 21.09.2021 року (справа № 750/13728/19). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=99967542&red=1000035e1077452c98c09e3f410b07441b4f2b&d=5>

References

1. Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 05.04.2001 № 2341–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20010405> (in Ukrainian).
2. Bailov A.V. Criminal liability for encroachment on the life and health of a person committed in a state of strong emotional excitement: abstract dis. ... PhD in legal sciences. Kharkiv, 2004. 20 p. (in Ukrainian).
3. Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine / P.P. Andrushko, V.H. Honcharenko, Ye.V. Fesenko. Kyiv, 2008. 1428 p. (in Ukrainian).
4. Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine / M.I. Melnyk, M.I. Khavroniuk. Kyiv, 2019. 1384 p. (in Ukrainian).
5. Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine / I.M. Kopotun. Kyiv, 2020. 864 p. (in Ukrainian).
6. Tereshchuk A.D. Diagnostic criteria for affective states of personality. *Current problems of teaching and educating people with special needs*. 2015. №12 (14). pp. 225-235. (in Ukrainian).
7. Avramenko O.V. State of severe mental distress: criminal law and psychological aspects: abstract dis. ... PhD in legal sciences: Lviv, 2008, 19 p. (in Ukrainian).
8. Buchkivska V.L. State of strong emotional excitement in legal science. *Legal scientific electronic journal*. 2023. № 3. pp. 373-377 (in Ukrainian).
9. Ozerskyi I. Legal and psychological construct "state of strong emotional distress". *Scientific Bulletin of the Dnipro University of Internal Affairs*. 2024. № 2. pp. 196-200. (in Ukrainian).
10. Resolution of the Lviv Court of Appeal dated February 11, 2021 (case No. 307/2389/18) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95767747> (in Ukrainian).
11. Verdict of the Tlumatsk District Court of Ivano-Frankivsk Region dated April 27, 2022 (case No. 353/73/122). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104100739> (in Ukrainian).
12. Resolution of the Ivano-Frankivsk City Court dated February 11, 2021 (case No. 344/6602/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94874872> (in Ukrainian).
13. Resolution of the Supreme Court of March 16, 2021 (case No. 759/17836/17). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/95708358> (in Ukrainian).
14. Resolution of the Supreme Court of September 21, 2021 (case No. 750/13728/19). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=99967542&red=1000035e1077452c98c09e3f410b07441b4f2b&d=5> (in Ukrainian).

Oleksandr KOROLENKO

PhD in Legal Sciences

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2278-1712>

e-mail: korolenko0607@gmail.com

STATE OF STRONG EMOTIONAL EXCITEMENT IN THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: CONTENT OF THE CONCEPT AND FEATURES OF ITS USAGE

The paper defines the meaning of the concept of the state of strong emotional excitement. The Criminal Code of Ukraine uses the concept of the “state of strong emotional excitement” as a mandatory feature of the subjective side of criminal offenses provided for by articles 116 and 123, as a circumstance that excludes criminal liability for exceeding the limits of necessary defense (part 4 of article 36) and extreme necessity (part 3 of article 39) and also as a circumstance that mitigates punishment, in accordance with clause 7 of part 1 of article 66, but does not disclose its meaning, which leads to different law enforcement practices. It is erroneous to identify a state of severe mental excitement with physiological affect, stress and depression, since, according to modern scientific views, physiological affect meets the criteria of a mental disorder and is much closer to pathological affect than to normal emotional reactions. Stress is a protective reaction of the body to external stimuli, which is symptomatically manifested through emotional reactions of anger, fear, anxiety, etc. And depression is generally a disease that occurs due to various adversities and experienced stresses. To determine whether a person was in a state of severe mental distress at the time of committing a criminal offense, a psychological and psychiatric examination should be prescribed, and establishing the circumstances that led to the emergence of a state of severe mental distress is the competence of the court.

Keywords: *state of strong emotional excitement, physiological affect, stress, depression*